

KARTA EWIDENCYJNA ZABYTKU NIERUCHOMEGO WPISANEGO DO REJESTRU ZABYTEKÓW

3. Miejscowość

M I E R Z Y N

1696

1. Nazwa

WIATRAK KOŻŁAK

2. Czas powstania

ok. 1830 r.

4. Adres **72-006 Mierzyn, ul. Welecka**

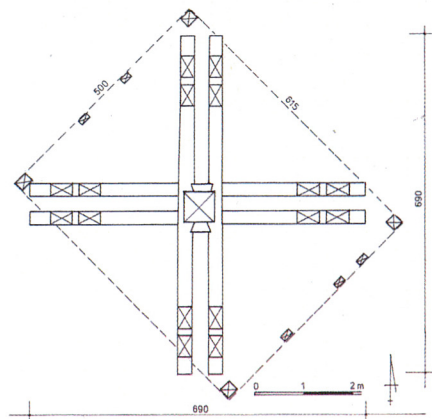
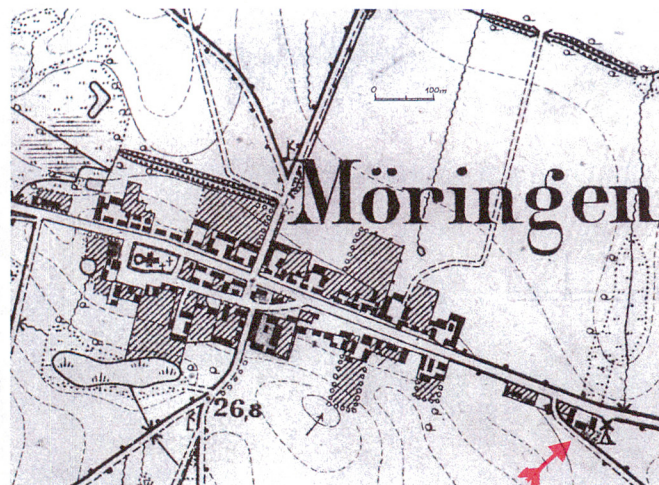
nr ewidencyjny działki **299/3 obr. Mierzyn**

nr księgi wieczystej

11. Materiały graficzne

Wiatrak – widok ogólny z ul. Weleckiej

5. Przynależność administracyjna

województwo **zachodniopomorskie**

powiat **policki**

gmina **Dobra**

6. Współrzędne geograficzne

N: 53°25'38.85"

E: 14°28'28.73"

7. Poprzednie nazwy miejscowości

niem. Möhringen (do 1945 r.)

8. Właściciel i jego adres

osoby prywatne

9. Użytkownik i jego adres

j.w.

10. Formy ochrony

Wiatrak wpisany do rejestru zabytków

nr **523**

Kl.20/21/65 z dnia 1965-12-22

Pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z 1261 r., kiedy to w składzie rady książęcej znaleźli się panowie na Mierzynie. Na przełomie XIII i XIV w. wieś znalazła się w posiadaniu biskupstwa kamieńskiego. W 1305 r. mieszczanin szczeciński, Johannes von Brakel przejmuje od biskupstwa w lenno m.in. wieś Mierzyn wraz z młynem. W 1361 r. Mierzyn przechodzi w lenno Filipa, Henninga i Zabela von Rehberg. W 1397 r. wieś – oszacowana na 4066 marek – jest już w dobrach klasztoru kartuzów z Grabowa. Ok. 1435 r. Mierzyn liczył 41 włók ziemi i 7 zagrodników. Po 1534 r., po sekularyzacji dóbr zakonnych, wieś weszła w skład domeny książęcej. W 1630 r. wieś – za wyjątkiem kościoła – strawił pożar. W 1777 r. w Mierzynie było: 15 bauerów (w tym karczmarz), 2 zagrodników, 4 chałupników a także kościół parafialny z filią w Krzekowie, grunty parafialne, dom wdowi, 5 spichlerzy i owczarnia. W latach 1818 – 1939 Mierzyn należał do kreisu Randow. W 1833 r. odnotowano tu: 15 bauerów po 180 mórg, 2 zagrodników po 70 mórg, 16 chałupników, karczmarz, młynarz, 2 chłopów parafialnych. W 1862 r. liczba mieszkańców wynosiła 724 osób, 142 gospodarstwa, 55 domów, 93 budynki gospodarcze, wiatrak o jednym napędzie; nadto: 2 rzeźników, piekarz, 3 krawców, kołodziej, siodlarz, fabrykant gąbek, 2 handlarzy żywnością. We wsi był przytułek dla biednych, dwuklasowa szkoła oraz kościół parafialny. W 1905 r. 800 mieszkańców, 166 gospodarstw domowych, 65 domów; areał uprawny 867 ha. W latach 20-tych XX w. w Mierzynie działał zakład „Alba” produkujący motocykle i rowery. W początkach lat 30-tych XX w. gmina Mierzyn ma 8, 7 km² 75 budynków mieszkalnych; powstaje tu 7 nowych gospodarstw o powierzchni 30 – 70 ha. W 1939 r. Mierzyn z 2033 mieszkańcami zostaje włączony do Szczecina.

Istniejący obecnie w Mierzynie wiatrak koźlak powstał ok. 1830 r. W 1833 r. wzmianowany jest źródłowo właściciel wiatraka, Küster posiadający 12 morgów ziemi. W 1847 r. młynarz Schumacher miał zamiar

c. d. wkładka nr 1

Orientacja

Mierzyn (do 1945 niem. *Möhringen*) – wieś sołecka położona w północno-zachodniej części województwa zachodniopomorskiego, w południowej części gminy Police. Wieś sąsiaduje od wschodu bezpośrednio z miastem Szczecin, a od zachodu ze Skabimierzycami (odległość ca 500 m).

Sytuacja

Przestronna, trapezoidalna w kształcie działka nr 299/3 obr. Mierzyn, na której posadowiony jest wiatrak znajduje się na wschodnim krańcu wsi, po południowej stronie ul. Weleckiej, będącej główną osią komunikacyjną wsi Mierzyn. Od strony południowo-zachodniej w/w działka ograniczona jest przebiegiem ul. Za Wiatrakiem, będącej przedłużeniem ul. Spiskiej. Od wschodu i zachodu dawną parcelę młyńską ograniczają zabudowania nr 51 i 52, przypisane adresowo do ul. Weleckiej. Wiatrak posadowiony jest na niewielkim wyniesieniu terenu, ca 200 cm ponad poziom ul. Weleckiej. Parcela ogrodzona drucianą siatką, dostępna przez furtkę od strony ul. Weleckiej. Wiatrak ustawiony jest w centralnym punkcie działki; obiekt obecnie nie ma możliwości obrotu, a jego front – tzw. ściana wietrzna – skierowany jest ku ul. Weleckiej. Nie zachowały się budynki pierwotnej zagrody młynarza, zlokalizowane pierwotnie po zachodniej stronie wiatraka.

Materiał, technika, konstrukcja:

Posadowienie – wiatrak posadowiony jest na kamienno-ceglanych, częściowo wtórnie przebudowanych, ławach fundamentowych, nieznacznie zagłębionych w grunt. Wysokość podmurówki ca 45 – 50 cm ponad poziom gruntu. Na górnej powierzchni ław ułożona izolacja z papy. Na ławach ułożone są pary krzyżujących się podwalin drewnianych (30 x 34 cm), przyśrodkowe części podwalin nie spoczywają jednak na podwalinach, pozostając bez podparcia. Jedynie miejsce osadzenia sztembra (o wym. 64 x 64 cm, będącego pionową osią obrotu wiatraka) w podwalinach jest wsparte prostopadłościennym klockiem drewnianym, leżącym na sporym głazie narzutowym, zagłębionym w dużej części w gruncie. W belki podwalin wczopowane są „na wpust ukośny” pary zastrzałów (32 x 27 cm), górą osadzonych w sztembrze (zastrzały wewnętrzne) lub lub elementach siodła (zastrzały zewnętrzne). Na górnych częściach zastrzałów spoczywa tzw. siodło, wykonane z czterech bali obejmujących sztember; stanowi ono podstawową płaszczyznę ślizgową obrotu górnej części obiektu. Podwali i zastrzały wykonane są z sośniny, natomiast sztember i siodło z dębiny. Budynek wiatraka osadzony jest na koźle za pośrednictwem tzw. pojazdów (belek izbicowych o wym. 47 x 40 cm – dwóch równoległych belek leżących na siodle) oraz mącznicy (55 x 70 cm), w którą od spodu, w centralnym punkcie, poprzez podkładkę dębową tzw. poduszkę (obecnie wtórną), wczopowany jest sztember. Pierwotnie, kiedy wiatrak był obracany, górna powierzchnia siodła oraz czop sztembra były smarowane mazidlami zwiększającym właściwości poślizgowe.

Ściany wiatraka wykonane są w konstrukcji ryglowej, od zewnątrz odeskowanej i oblistwowanej (ściana wietrzna obita wtórnie deszczułkami imitującymi gont). Konstrukcja ścian zawieszona jest na pojazdach, mącznicy i belkach stropowych. Elementy konstrukcyjne (naproźnice, słupy, rygle, zastrzały) wykonane są z drewna sosnowego i charakteryzują się zróżnicowanymi wymiarami w zależności od swej funkcji i usytuowania (np. słupy narożne – 26 x 26 cm, naproźnica ściany wietrznej 26 20 cm, naproźnica ściany mącznej 28 x 30 cm, rygle 15-20 x 19-25 cm). Pierwotne połączenia ciesielskie wzmocnione są kołkowaniem, wtórne metalowym, i śrubami. Znaczna część elementów konstrukcyjnych ścian jest wtórna, wymieniona w latach 80-tych XX w. i na początku XXI w.); część jest flekowana.

c.d. zał. nr 1

<p>odl 14. Kubatura</p> <p>ok. 400 m³</p>	<p>15. Powierzchnia zabudowy</p> <p>ok. 32, 0 m²</p>	<p>16. Przeznaczenie pierwotne</p> <p>wiatrak służący do przemiału zboża</p>	<p>17. Użytkowanie obecne</p> <p>obiekt nieużytkowany</p>
<p>18. Stan zachowania</p> <p>Stan techniczny obiektu określić można jako zadawalający. Część pierwotnych elementów ścian jest spróchniała; część straciła swe właściwości konstrukcyjne. Uszkodzenia mechaniczne i ubytki w elementach napędu wiatraka (w wale skrzydłowym i wale windy, w kołach pałecznych). Nieznaczne uszkodzenia mechaniczne i biologiczne stolarki drzwiowej. Prowizoryczne zamontowanie skrzydeł wiatraka; ubytki w ich zapierzeniu. Brak większości elementów napędu oraz urządzeń młyńskich.</p>		<p>19. Istniejące zagrożenia, najpilniejsze postulaty konserwatorskie</p> <p>Obiekt wpisany do rejestru zabytków woj. zachodniopomorskiego, podlegający prawnej ochronie konserwatorskiej. Wiatrak od wielu lat jest nieużytkowany, tak w sensie gospodarczym jak i ekspozycyjno-edukacyjnym. Budynek dozorowany przez właścicieli; jego wnętrze jest zamykane i zabezpieczone przed dewastacją. Całkowitemu zatarciu uległ kontekst kulturowy wiatraka (wyburzenie dawnej zagrody młynarza i innych elementów zabudowy Mierzyna). Działka w znacznej części zarośnięta dzicząłą zielenią (zakrzewienie), co w sposób znaczący pogarsza ekspozycję zabytku. Elementy drewniane nie są zabezpieczone substancjami hydrofobowymi. Obiekt permanentnie narażony na działanie wiatru (możliwość uszkodzenia skrzydeł i innych elementów wiatraka). Należy rozważyć możliwość translokacji obiektu i powierzenie go kompetentnemu nadzrowi merytorycznemu (np. instytucji kultury). Wiatrak – jako jedyny tego typu obiekt zabytkowy w woj. zachodniopomorskim – winien być prawidłowo wyeksponowany i udostępniany do zwiedzania lub zająć o charakterze edukacyjnym.</p>	

20. Akta archiwalne (rodzaj akt, numer i miejsce przechowywania)
Starostwo powiatowe w Szczecinie – posyty 1069, 1024 – AP Szczecin

23. Bibliografia

H. Berghaus, *Landbuch des Herzogthums Stettin, Kammin und Hinterpommern*, B. 2, Anklam 1865 (s. 1809-1811)
L.W. Brüggemann, *Ausführliche Beschreibung des gegenwärtigen Zustandes des Königl. Preußischen Herzogthums Vor- und Hinter-Pommern. Erster Theil welcher außer der allgemeinen Einleitung die Beschreibung der Preußischen Vorpommern enthält*, Stettin 1779 (s. 197, 203)
Gemeinden und Gutsbezirke der Provinz Pommern und ihre Bevölkerung, Berlin 1874 (s. 26-27)
Gemeinelexikon für die Provinz Pommern, Berlin 1908 (s. 118-119)
Verzeichnis sämtlicher Ortschaften der Provinz Pommern, Stettin 1928 (s. 70)
H. Lemcke, *Die Bau- und Kunstdenkmäler des Regierungsbezirks Stettin, B. 2, Kreis Randow, Greifenhagen und Pyritz*, Stettin 1901 (s. 74)
M. Łuczak, *Mierzyn przez wieki. Möhringen im Laufe der Zeit*, Szczecin 2013
Stettiner Adressbuch für das Jahr 1941, Stettin 1940 (s. II/205)
Stettiner Adressbuch für das Jahr 1943, Stettin 1941 (s. II/205)
Stettiner Adressbuch für das Jahr 1943, Stettin 1942 (s. II/)

25. Źródła ikonograficzne (rodzaj, miejsce przechowywania)

Wiatrak – koźlak, Inwentaryzacja budowlana, aut. mgr inż. arch. W. Jankiewicz, PKZ Szczecin 19877
Mapa topograficzna wsi Mierzyn (niem. Möhringen) z 1899 r. wg negatywu ze zbiorów BDZ Szczecin
Zdjęcie wiatraka Mierzyńskiego z lat 30-tych XX w. – ze zbiorów J. Władyki

21. Uwagi

Nr Inw. 1833 A / 2018, CD 661

22. Adnotacje o inspekcjach, informacje o zmianach (daty, imiona i nazwiska wypełniających)

24. Opracowanie karty ewidencyjnej (autor, data i podpis)

tekst *mgr Cezary Nowakowski, BDZ – kwiecień 2019 r.*
plany, rysunki *mgr Cezary Nowakowski, BDZ – kwiecień 2019 r.*
fotografie *mgr Waldemar Witek – kwiecień 2019 r.*

KARTA PO WYPEŁNIENIU PODLEGA OCHRONIE NA PODSTAWIE PRZEPISÓW PRAWA AUTORSKIEGO

26. Załączniki

- 1 – tekst, przekrój poprzeczny, foto. - widok wiatraka z lat 30-tych XX w.
- 2 – tekst, fotografie
- 3 - 5 - fotografie

1. Miejscowość	M I E R Z Y N	5. Nazwa zabytku (jak w karcie), adres WIATRAK KOŹŁAK	6. Zawartość załącznika tekst
2. Gmina	DOBRA		
3. Powiat	POLICKI		
4. Województwo	zachodniopomorskie		

c. d. rubr. nr 12 – pobudować w Mierzynie drugi wiatrak, lecz ta decyzja została skutecznie oprotestowana przez młynarza Küstera, bojącego się obniżenia własnych dochodów. W 1901 r. wiatrak należał w dalszym ciągu do rodziny Küster; Otto Küster był w zarządzie cechu młynarzy. Ok. 1938 r. wiatrak Mierzyński został poddany remontowi; być może w tym czasie do wiatraka wprowadzono zasilanie elektryczne. W 1941 r. właścicielem wiatraka był W. Karsunke, mistrz młynarski (w Mierzynie mieszkał również młynarz Hermann Karsunke), ale brak informacji o działaniu wiatraka (nazwisko właścicieli nie jest odnotowane w spisie szczecińskich firm). W 1942 dane j.w.; wiatrak miał podówczas adres: Dorfaue 4. W latach 1945-1950 w wiatraku mierzyńskim przemiał zboża prowadził [REDAKTED] (dawny kierownik młyna spalinowego w Rohatynie, woj. stanisławowskie). Około 1953 r. urządzenia przemiałowe wiatraka przeniesiono do kuźni zaadaptowanej na młyn przez Rolniczą Spółdzielnię Produkcyjną „Iskra”. W końcu lat 50-tych pozostałe maszyny wiatraka sprzedano na złom. Na początku lat 80-tych przeprowadzono częściowy remont wiatraka. Obecnie obiekt jest własnością prywatną; jest nieużytkowany. Przed paroma laty wykonane zostały drobne prace naprawcze (zabezpieczenie szalunku, skrzydeł i pokrycia dachu).

W sensie typologicznym jest to typowy wiatrak koźlak – ostatni na terenie woj. zachodniopomorskiego. Pierwotnie obiekt ten posiadał płachtowe zapierzenie skrzydeł; w latach 30-tych XX w. zmieniono je na nowocześniejsze zapierzenie żaluzjowe. Obecnie skrzydła wiatraka są jedynie atrapą, zapewniającą jedynie efekt wizualny.

c. d. rubr. nr 13 - Dach obiektu ma formę typową dla wiatraków koźlaków – jest to dach dwuspadowy z naczółkiem od strony ściany wewnętrznej. Dach po stronie ściany mącznej nadwieszony, co jest cechą charakterystyczną większości koźlaków. Wieżba dachowa krokwiowo-jętkowa, składająca się z czterech koźłów krokwiowych (większość elementów jest wtórna). Dolne końce krokwi są zaczopowane w oczepach ścian bocznych. Stabilność konstrukcyjną ustroju dachu zapewniają wiatrownice. Elementy więźby dachowej: krokwie – 16 x 20 cm, jętki – 16 x 20 cm wykonane są z drewna sosnowego; część elementów ma charakter wtórny.

Pokrycie dachu stanowi dachówkopodobna papa, ułożona na deskowaniu pełnym.

Stropy belkowe nagie z deskową powalą. Belki stropowe nad kondygnację koźłową masywne (26 x 22-30 cm), nad kondygnację II o przekrojach 20 x 20 cm. Część belek stropowych została wymieniona.

Podłogi kondygnacji II i III deskowe – wtórne. Pierwotnie w podłogach kondygnacji wiatraka były otwory, służące do umieszczenia elementów transmisji i windy.

Wejście do wnętrza obiektu z poziomu II kondygnacji przez dwuskrzydłowe drzwi deskowe, na zawiasach hakowo-pasowych. Dwuskrzydłowymi drzwiczkami deskowymi, na zawiasach hakowo-pasowych zamykane są wyjazy w ścianach III kondygnacji i nadwieszono szczytu dachu elewacji mącznej.

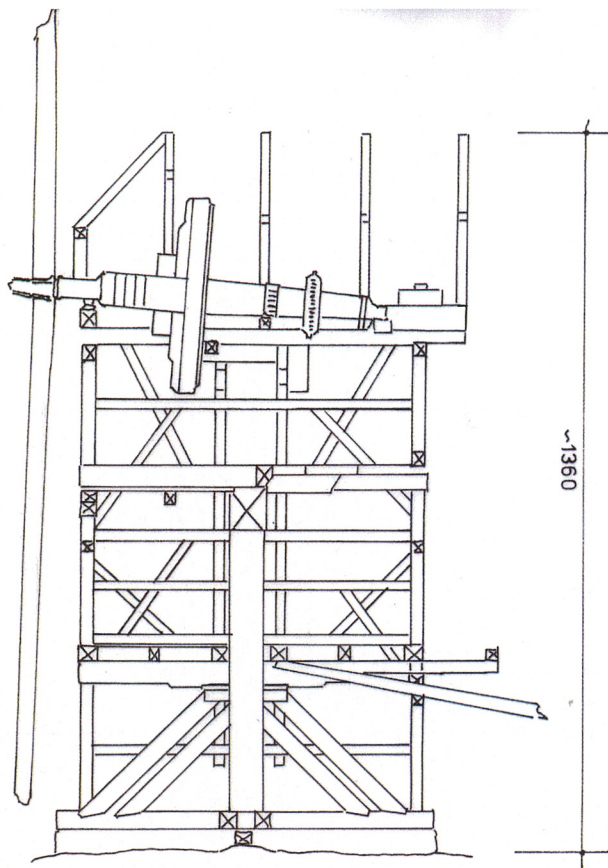
Rzut

Podwaliny wiatraka ułożone na planie równoramiennego krzyża o rozpiętości 690 x 690 cm. Obrys ścian wiatraka prostokątny ca 500 (ściany wietrzna i mączna) x 615 cm (ściany boczne).

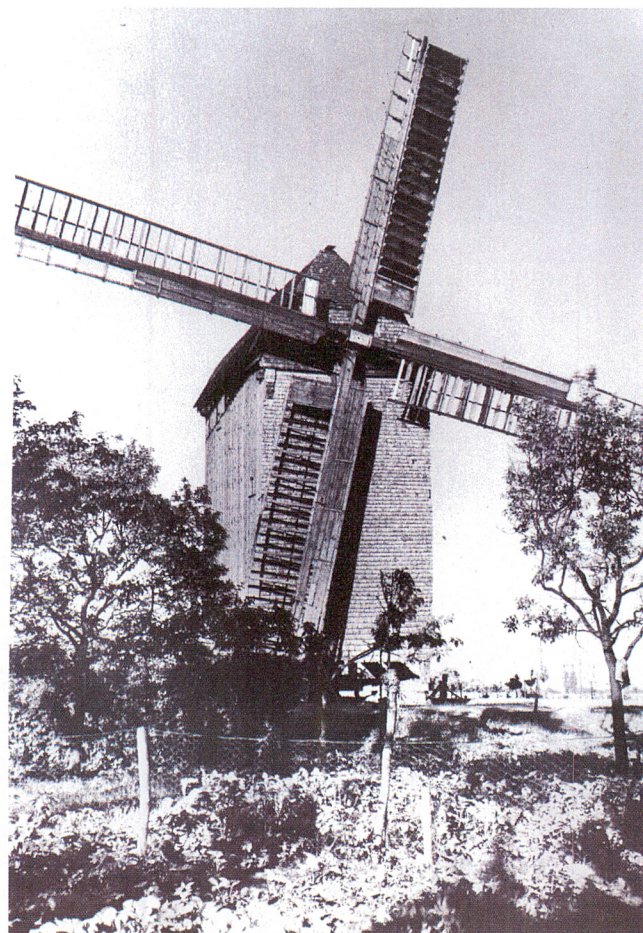
Bryła

Wiatrak ma formę stojącego prostopadłościanu o podstawie prostokątnej, nakrytego dachem dwuspadowym z naczółkiem po stronie wietrznej i nieznacznym nawisem po stronie ściany mącznej. Po stronie wietrznej – z korpusu obiektu – wyprowadzona głowica wału skrzydłowego z wtórnymi skrzydłami. Obiekt podzielony jest na trzy kondygnacje (dolna – koźłowa, dwie górne – młyńskie). Wysokość całkowita obiektu – od poziomu gruntu po kalenicę dachu – ca 1360 cm.

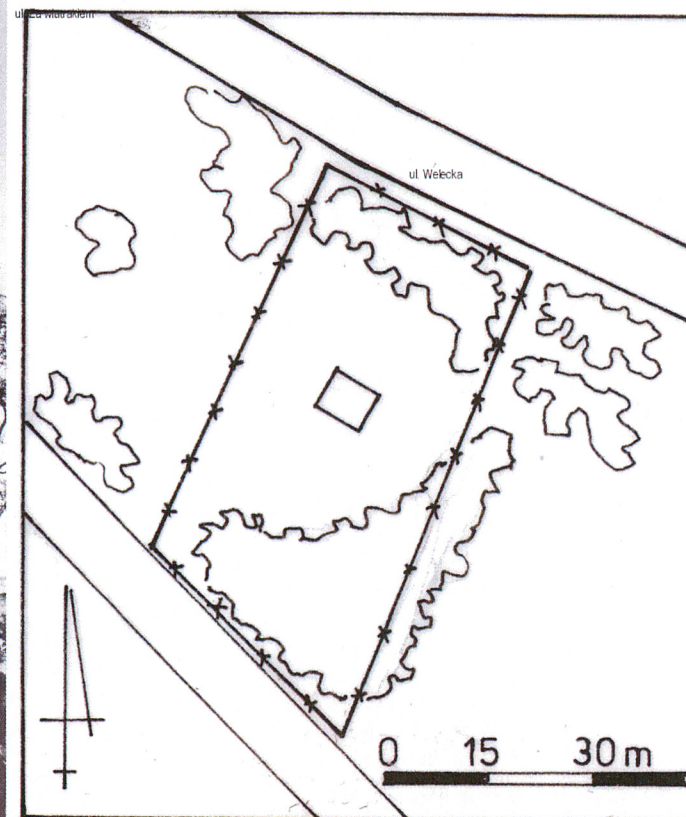
c. d. wkładka nr 2

Przekrój poprzeczny wiatraka

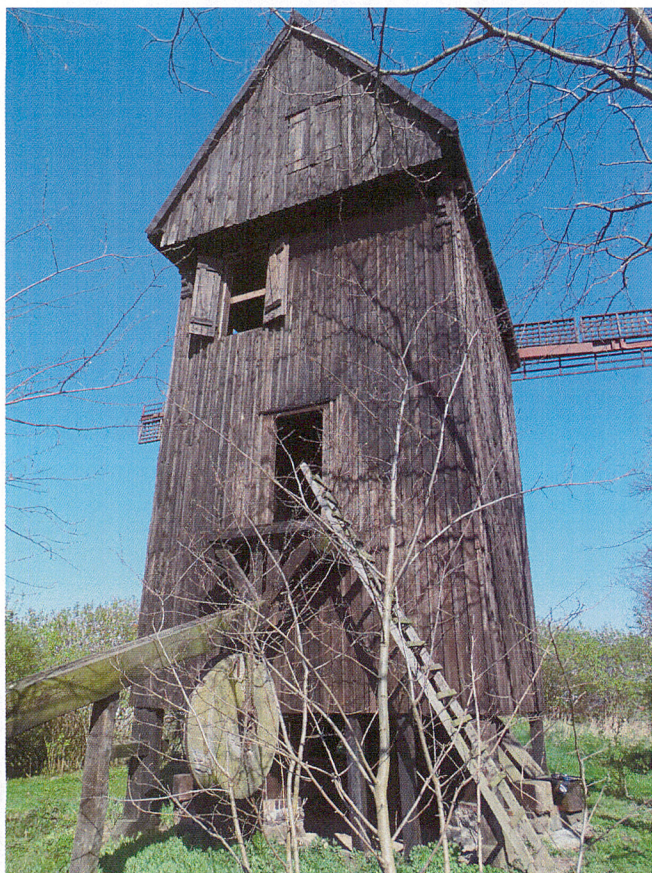
Wiatrak mierzyński – stan z lat 30-tch

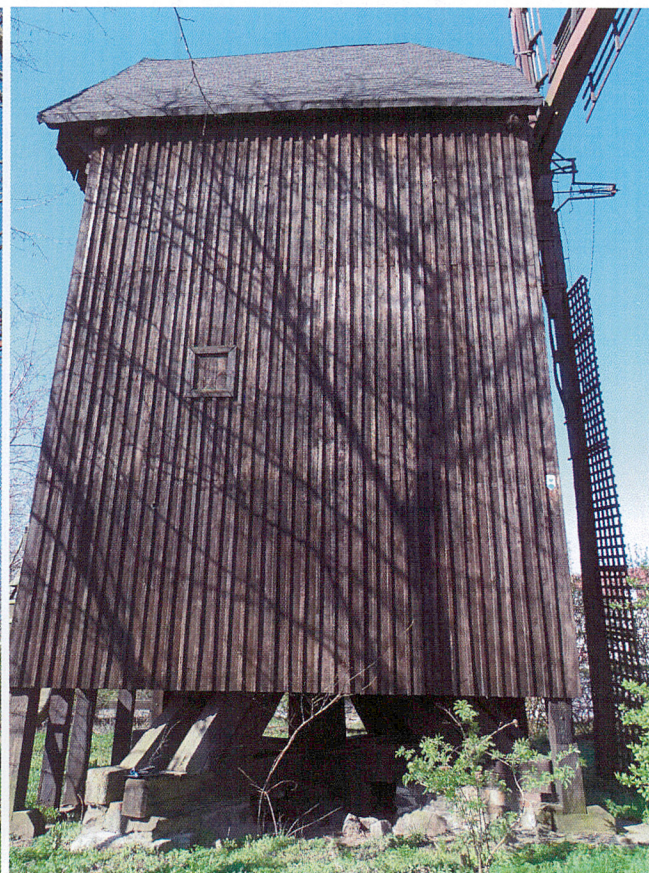
1. Miejscowość	M I E R Z Y N	5. Nazwa zabytku (jak w karcie), adres WIATRAK KOZŁAK	6. Zawartość załącznika tekst, spis ilustracji
2. Gmina	DOBRA		
3. Powiat	POLICKI		
4. Województwo	zachodniopomorskie		

c. d. rubr. nr 13 – Schody pierwotne zlikwidowane. Obecnie wejście na podest przed wejściem w II kondygnacji po drewnianej drabinie. Pomędzy kondygnacją II i III drewniane, jednobiegowe schody drabiniaste – wtórne.

Elementy napędowe – do czasów współczesnych nie zachowały się pierwotne skrzydła wiatraka (brusztiki, szpice i zapierzenie – pierwotnie płachtowe, późniejsze żaluzjowe). Zachowała się częściowo żeliwna głowica, osadzona na zakończeniu wału skrzydłowego, wyprowadzona poza lico ściany wietrznej. W tejże głowicy osadzone są obecnie elementy konstrukcyjne skrzydeł, wykonane z kątowników stalowych oraz przytwierdzonych do nich ramiaków drewnianych z kratownicowym podziałem, imitującym zapierzenie skrzydła. W budynku zachowany jest oryginalny wał skrzydłowy z dębiny długości ca 480 cm z dwoma kołami pałecznymi (większe o średnicy ca 355 cm, mniejsze – ca 125 cm. Wał skrzydłowy po stronie wietrznej ma przekrój kwadratowy (ca 60 x 60 cm), po stronie mącznej kłolisty (o średnicy ca 38 cm). Na końcach wału osadzone są żeliwne głowice; w części po stronie wietrznej wał wzmocniony obejmami metalowymi. Duże koło pałeczne wykonane z drewna sosnowego (naczółek obwodu z drewna brzoźowego odpornego na zapalenie, możliwe przy hamowaniu; palce – nielicznie zachowane - z drewna grabowego. Koło rozparte jest drewnianymi krzyżulcami a na obwodzie wzmocnione kilksegmentową taśmą żelazną z otworami na palce koła. W budynku zachowały się fragmenty pierwotnego drewnianego hamulca koła. Mniejsze dwuwarstwowe koło pałeczne wykonane jest z sośniny, a palce z drewna grabowego. Większe koło pałeczne przносиło napęd na – nie zachowane obecnie - cywie, osadzone we wrzecionie paprzycy złożenia kamieni młyńskich. Mniejsze koło przenosiło napęd na wał windy. Wał windy jest również zachowany; ma on długość ok. 360 cm i średnicę ca 25 cm. Na wale są dwa koła: linowe o średnicy ca 150 cm i pałeczne – ca 115 cm. Nie zachował się mechanizm sterujący windy oraz elewator kubelkowy, służący do transportu mlewa między kondygnacjami. Zachwał się również tzw. dyszel, służący do obrotu budynku wiatraka do najkorzystniejszego położenia względem wiatru; zawieszony jest na nim – celem użycia mniejszej siły przy obrocie – kamień młyński.

Fot. 2 – elewacja mączna

Fot. 3 – elewacja boczna

Fot. 4 – elewacja boczna

1. Miejscowość	M I E R Z Y N	5. Nazwa zabytku (jak w karcie), adres WIATRAK KOŻLAK	6. Zawartość załącznika plany, mapy
2. Gmina	DOBRA		
3. Powiat	POLICKI		
4. Województwo	zachodniopomorskie		

Fot. 5 – fragment ściany zewnętrznej

Fot. 6 – nadwieszony fragment dachu po stronie elewacji mącznej

Fot. 7 – fragment dyszła, obciążonego kamieniem młyńskim

Fot. 8 – dolna część elewacji wietrznej

Fot. 9 – podwaliny wiatraka wraz z fragmentem zastrzałów

Fot. 10 – kozioł wiatraka

Fot. 11 – wsparcie podstawy sztembra

Fot. 12 – siodło kozła

18/04/2019

1. Miejscowość	M I E R Z Y N	5. Nazwa zabytku (jak w karcie), adres WIATRAK KOŻŁAK	6. Zawartość załącznika fot. archiwalne, spis fotografii
2. Gmina	DOBRA		
3. Powiat	policki		
4. Województwo	zachodniopomorskie		

Fot. 13 – kondygnacja II – sztember i mącznica

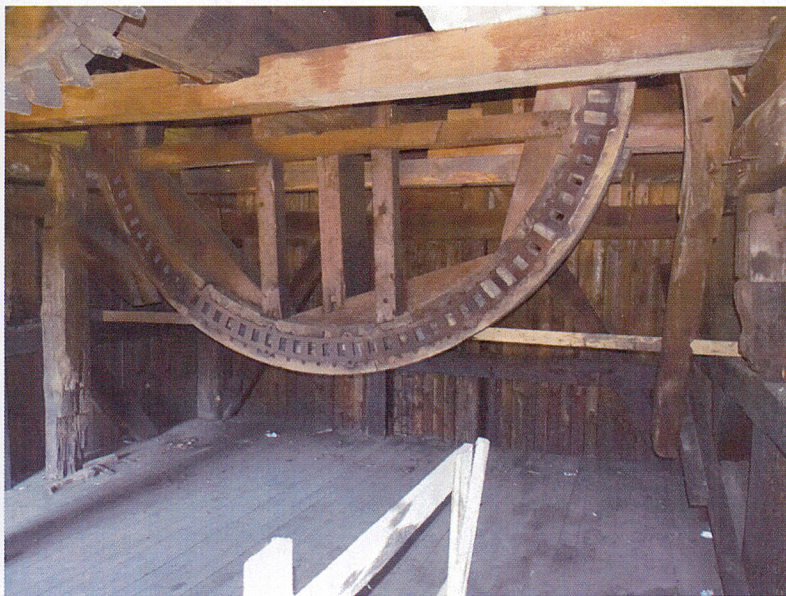
Fot. 14 – fragment wnętrza II kondygnacji

Fot. 15 – osadzenie sztembra w poduszce mącznicy

Fot. 16 – schody pomiędzy II i III kondygnacją

Fot. 17 – kondygnacja III – widok na koło paleczne

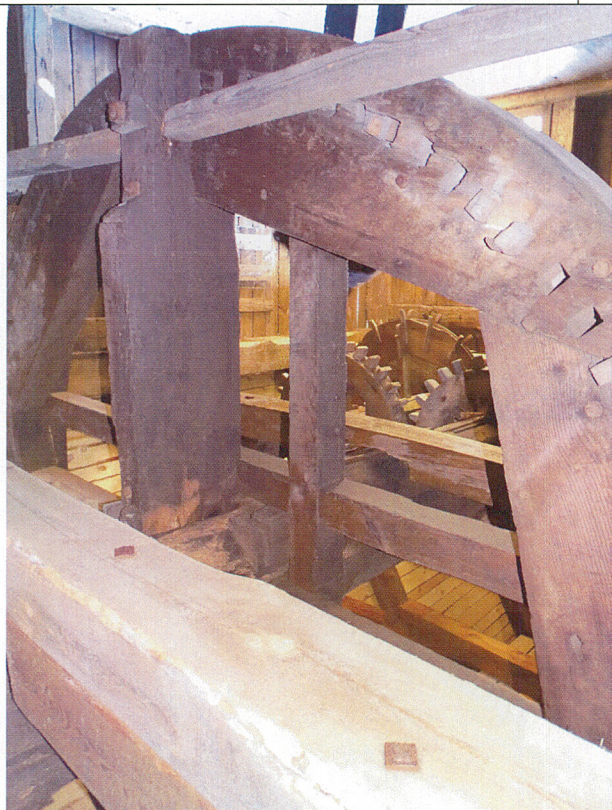

Fot. 18 – kondygnacja III – fragment zachowanego hamulca

1. Miejscowość	M I E R Z Y N
2. Gmina	DOBRA
3. Powiat	policki
4. Województwo	zachodniopomorskie

5. Nazwa zabytku (jak w karcie), adres
WIATRAK KOŻŁAK

6. Zawartość załącznika
fotografie

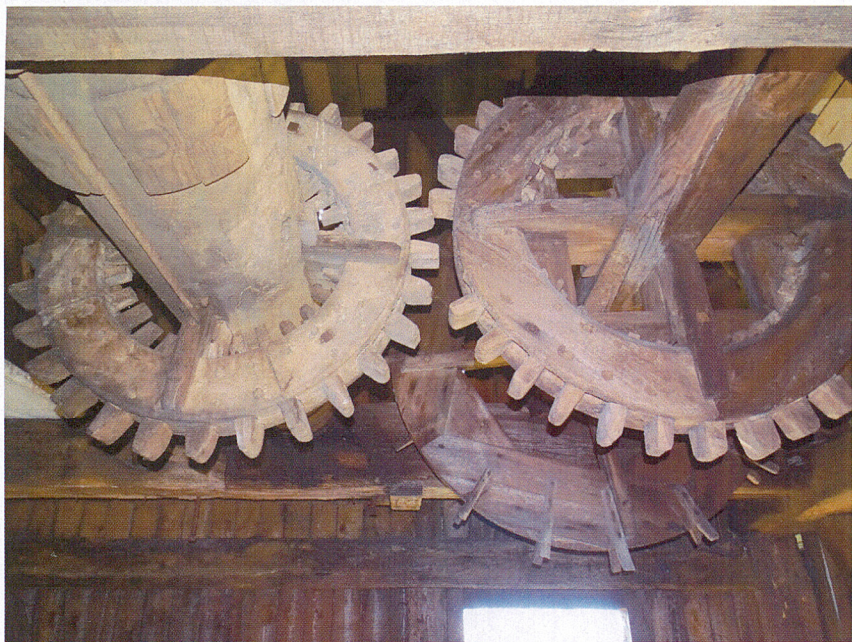
Fot. 19 – widok na koło paleczne i wał windy

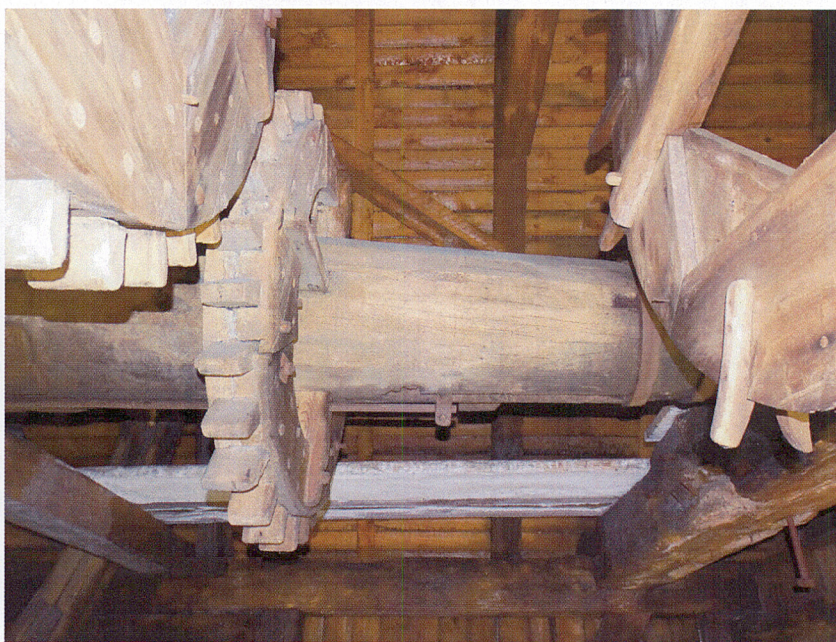
Fot. 20 – obejmy żelazne wzmacniające zakończenie wału skrzydłowego

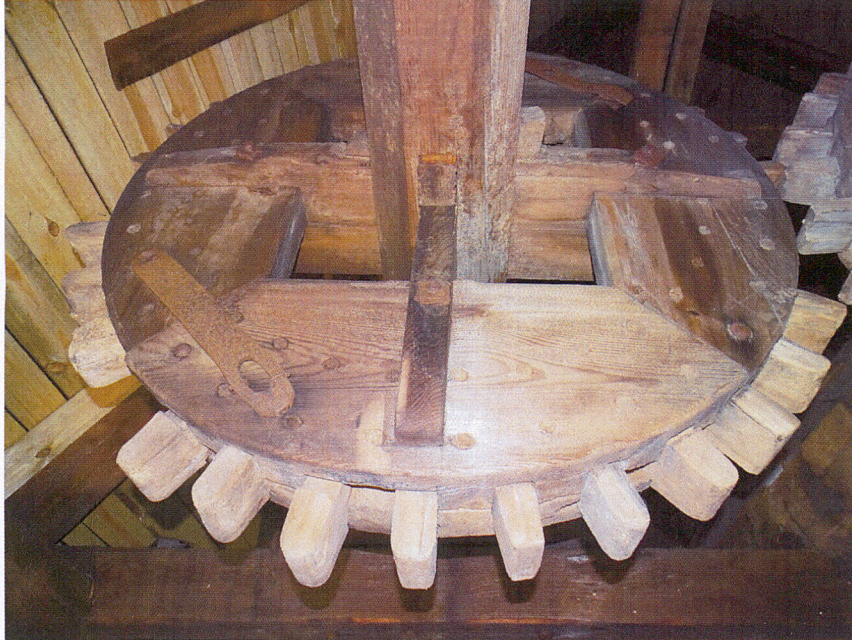
Fot. 21 – koło paleczne

Fot. 22 – fragment wału skrzydłowego i wału windy

Fot. 23 – transmisja napędu między wałem skrzydłowym a wałem windy

Fot. 24 – koło paleczne wału windy

Fot. 25 – fragment konstrukcji więźby dachowej